

ROMANO GUARDINI

Těžkomyslnost a její smysl

Těžkomyslnost a její smysl

ROMANO GUARDINI

Těžkomyslnost
a její smysl

Přeložil František Pastor

1932

STARÁ ŘÍŠENAMORAVĚ

Romano Guardini: Těžkomyslnost a její smysl

I

Těžkomyslnost je něco příliš bolestného a zasahá příliš hluboko až v kořeny našeho lidského bytí, nežli abychom ji směli přenechatí psychiatrům.

Jestliže se tedy zde tážeme po jejím smyslu, pak jest tím též řečeno, že nám neběží o něco psychologického nebo psychiatrického, nýbrž o věc duchovou. Myslíme, že se jedná o něco, co souvisí s hlubinami našeho lidství.

Aby se pocítilo, oč zde běží, předešleme několik úryvků ze spisů a zápisků muže, který sám hluboko v těžkomyslnosti vězel; v němž nebyla toliko mocí, která zasahovala v jeho myšlení a jednání, v němž byla vnitřním tónem, který prochvíval celou jeho bytostí – a který ji nad to vše ještě vědomě na sebe vzal, jako východisko pro svůj mravní úkol, jako rovinu pro svůj náboženský zápas; míním Sörena Kierkegaarda. Úryvky, jež následují, mají ohraničiti rozpětí a ukázati vnitřní rozměry, v nichž se tento snad nejbolestnější lidský zjev pohybuje.

„Je strašljivo, když vědomí člověka už od dětství mělo na sobě tlak, který není s to sejmouti ani všechna pružnost ani všechna energie svobody. Starost v životě může zajisté vědomí tísnit; ale vstoupí-li do života až ve zralejším věku, nedostane už se jí času, aby vzala na sebe tuto přírodní podobu; stane se historickým momentem, a ne něčím, co takřka vědomí přesahuje. Kdo nese od dětství takovýto tlak, jest takřka jako dítě, které vytrhli z těla matčina kleštěmi a které ustavičně nosí v sobě vzpomínku na matčiny bolesti . . .“ (*Deníky, Výbor a překlad Th. Haeckera, Innsbruck 1923, I, 180.*)

„A tak jsem vstoupil v život, jsa co do darů ducha a vnějších poměrů v každém způsobu výhodně obdařen; bylo učiněno a činilo se vše, aby můj duch se co možná bohatě rozvinul. Tak jsem vstoupil v život: s důvěrou (v jistém smyslu – neboť jsem při tom měl rozhodnou zálibu a sympathii pro utrpení a pro vše, co nějakým ať jakýmkoliv způsobem jest utlačeno a trpí), ba skoro s hloupě a drze pyšným postojem. Ani okamžik svého života nebyl jsem opuštěn věrou, že člověk může, co chce – jen jedno nikoli, jinak bezpodmínečně vše, to jedno však nikoli: totiž zbaviti se těžkomyslnosti, v jejímž zakletí jsem byl. Nikdy (jiní lidé to asi budou považovati za utkvělou myšlenku, ač to pro mne bylo pravdou právě tak jako to další, co

zase jiní lidé budou považovati za utkvělou myšlenku) – nikdy jsem ani nepomyslel, že by za mé doby mohl žítí aneb se narodit někdo, kdo by nade mne vynikal – a ve svém nejhlubším nitru byl jsem sám sobě nejbídnějším a nejubožejším ze všech. Nikdy mi ani na mysl nepřišlo, že nezvítězím, byť bych podnikl sebe drzejší hloupost – jen v jednom nikoliv, jinak bezpodmínečně ve všem, ale v tom jednom nikoliv: abych totiž přemohl těžkomyslnost, jejíhož tlaku jsem nebyl snad ani den prost. Nicméně třeba tomu rozuměli tak, že jsem byl záhy zasvěcen v myšlenku, že vítězství ve smyslu nekonečném (tedy jedině skutečné vítězství) musí ve smyslu konečném státi se utrpením. A to souhlasilo zase s mou nejvnitřnější, těžkomyslnou myšlenkou, že vlastně k ničemu nejsem: k ničemu ve smyslu konečném.“ – (*Hledisko pro moji působnost jako spisovatele, vydání Schrempf, Jena, str. 55. a další.*)

„Zdá se mi, jako bych byl galejníkem připoutaným řetězem k smrti; pokaždé, jakmile život se hne, řetěz zařínčí, a smrt nechává vše uvadnouti – a to se děje každou minutu.“ – (*Deníky I, 83.*)

„Je strašlivou věcí tato nemohoucnost ducha, již v tento čas trpím, právě proto, že jest sdružena se ztravující touhou, s jakýmsi požárem ducha – a přece tak beztvárová, že ani nevím, co to je, čeho postrádám.“ (*Deníky I, 153.*)

„Jsem tak mdlý a bez radosti, opravdu nemám nic, co by vyplňovalo mou duši.“

„12. května. Veškeré jsoucno mi nahání úzkost, od nejmenší mušky až po tajemství vtělení; jest mi docela nevysvětlitelné, a nejvíce já sám; veškeré jsoucno jest pro mne zamořeno, a nejvíce já sám. Veliký jest můj žal, bezmezný; nikdo jej nezná kromě Boha na nebi, a ten mne nechce potěšiti; kromě Boha na nebi, a ten se nechce smilovati.“
(*Deníky I, 131.*)

„Přicházím právě ze společnosti, v níž jsem byl duši; vtip proudil z mých úst, všichni se smáli a obdivovali mne – ale já šel, ano, ta pomlčka musí býti tak dlouhá jako poloměry zemské dráhy - - - - -
- - - - -
- - - - -
a chtěl jsem se zastřelit.

Smrt a peklo, ode všeho mohu abstrahovati, ale nikoliv od sebe sama; ba nemohu ani sám na sebe zapomenouti, když spím.“ (*Deníky I, 49.*)

„Co mne, tak nešťastně, tak trýznivě zajatého, smiřovalo s mým osudem a s mým utrpením, byla neomezená volnost moci se přetvařovati: měl jsem a dostal jsem dovolení býti se svou bolestí výlučně sám. Rozumí se, že toho vždy ještě dosti zbývalo, abych měl sám u sebe malou ra-

dost z toho, co jsem jinak ještě uměl. – Za obou těchto předpokladů (takovéto bolesti a takového schovávání se) záleží to na individuální zvláštnosti, na kterou stranu se člověk přikloní: zda tato osamělá vnitřní demonická trýzeň najde svůj nejlepší, nejuspokojivější výraz v nenávisti k lidem a v proklínání Boha, anebo v pravém opaku toho. Toto poslední stalo se u mne. Kam až mé vzpomínky sahají, v jednom jsem měl sám u sebe vždy jasno, že totiž nemohu hledati útěchy a pomoci u druhých lidí. Syt hojnosti toho, čeho mi jinak bylo dopřáno, jakožto člověk žádaje si smrti a jakožto duch přeje si co nejdelšího života, měl jsem ve své těžkomyslné lásce k lidem myšlenku býti jim nápomocen. Najítí pro ně útěchu, především jasnost v myšlení a zvláště jasný názor o křesťanství. Velmi daleko sahá v mých vzpomínkách myšlenka, že v každé generaci jsou dva nebo tři lidé, kteří jsou obětováni za druhé, aby v strašlivých bolestech objevili, co druhým jest k dobru. Tak jsem chápal těžkomyslně sám sebe: že jsem k tomu vyhlédnout. (*Hledisko 56.*)

„... nebyl jsem nikdy člověkem: to bylo mým neštěstím od narození; a toto neštěstí stalo se mou výchovou dvojnásob mým neštěstím. Když jest ale člověk dítětem – a ostatní děti si hrají, skotačí, aneb co jiného ještě dělají; ach, když jest člověk jinochem – a ostatní jinoši milují, tan-

čí, aneb co jiného ještě dělají: zde býti duchem, ač jest člověk dítětem a jinochem – strašlivá to trýzeň! A ještě strašlivější, když člověk pomocí své fantasie umí to nastrojiti, že vyhlíží, jako by byl nejmladistvějším ze všech! Toto neštěstí jest však ve čtyřicátem roce už nepatrnější a na věčnosti už ho vůbec není. Já neměl žádné bezprostřednosti a proto jsem, chápáno prostě lidsky, nežil; s reflexí jsem začal, tedy ne teprve později trochu reflexe sbíral; já jsem vlastně reflexe od začátku až do konce. V obou obdobích bezprostřednosti, jako dítě a jako jinoch, nemaje nouze o východisko – reflexe o ně nikdy nouze nemá – vypo-mohl jsem si napodobenou mladistvostí a nemaje ještě jasného vědomí uštědřeného mi daru, vytrpěl jsem bolest, jakou jest nebýti jako druzí." (*Hledisko 57 a další.*)

„Jest podivno, jak jsem v jistém smyslu přísně vychováán. Čas od času bývám vsazen do temné díry, kde se svíjím v mukách a bolestech, nic nevidím, žádného východiska. Tu náhle kmitne mi v duši myšlenka tak živá, jako bych ji nikdy před tím nebyl měl, byť mi i nebyla neznámá, ale dříve jsem byl s ní oddán, abych tak řekl, jen k levému boku, a nyní jsem s ní oddán pravoplatně. Jestliže nyní tato myšlenka ve mně pokračuje, tu jako by mne někdo vzal do náručí, a já, který jsem byl skrčen jako luční koníček, oživuji zase, jsem zdrav, silen, pln radosti a teplé

krve, ohebný a mrštný, jako bych se znovu byl narodil. Potom musím takřka dáti své slovo, že chci tuto myšlenku sledovati až na nejzazší mez, dávám svůj život v zástavu a jsem teď úplně zapřažen. Zastaviti nemohu a síly vytrvatele táhnou. Tak jsem v koncích a nyní začíná vše znovu." (*Deníky I, 406.*)

„Jak často už se mi to stalo, co se mi nyní opět přihodilo. Tak tonu v utrpení nejhlubší těžkomyslnosti, ta neb ona myšlenka tak se mi zauzlí, že ji nemohu rozpléstí, a poněvadž jest ve vztahu k mému vlastnímu bytí, trpím nevýslovně. Potom, když uplyne něco času, pukne, abych tak řekl, ten hnisavý vřed a pod ním objeví se pak nejlíbeznejší a nejbohatší plodnost – a zrovna ta, které v tu chvíli mám užiti.

Dokud však to utrpení trvá, jest často nesmírně trýznivé. Nicméně ponenáhu se člověk s pomocí Boží naučí zůstávati svou věrou u Boha i v okamžiku utrpení anebo aspoň co možná ruče zase k Bohu přijíti, když se snad zdálo, jako by byl na chvílečku člověka opustil, když trpěl. Vždyť to tak musí býti; neboť kdyby mohl člověk míti Boha zcela přítomným, vůbec by netrpěl." (*Deníky I, 406.*)

„Už když jsem vstal z lože jednoho jitra, bylo mi neobvyčejně dobře; pak tento pocit blaha rostl nade vše přirovnání; přesně v jednu hodinu dosáhl jsem nejvyššího

jeho vrcholu a tušil jsem závratné maximum, jež už není vyznačeno na žádném teploměru pocitů blaha – ani na básnickém. Tělo pozbylo své zemské tíže; ano, bylo to, jako bych už vůbec těla neměl. Každé funkci dostávalo se plného ukojení; každý nerv byl sám o sobě dobře naladěný a byl též v souladu s celou soustavou; každý tep dosvědčoval silnou vitalitu, která prochvívala organismem. Má chůze byla volná, šel jsem, jako bych se vznášel; ne však jako let ptáka, který protíná vzduch, aby se vzdálil od země. nýbrž jako když se vlní osení, jež čeří vítr; jako když se vlní touhou zpité moře, jako když snivě v dálku uplývají oblaka. Má bytost byla číře průhledná – jako hluboké dumání moře, jako se sebou spokojené mlčení noci, jako samomluvné ticho poledne. Každá nálada doznívala dlouho v mé duši jako melodická resonance. Každá myšlenka se sama od sebe podávala; a každá myšlenka v mou duši vcházela s radostnou slavnostností, ať to byl nejpošetilejší nápad či nejbohatší idea. Každý dojem byl tušen, ještě nežli přišel, i byl pro mne jen očekávaným uskutečněním ve mně tkvící možnosti. Veškeré jsoucno bylo jakoby do mne zalíbeno a chvělo se v osudem těhotném vztahu s mou podstatou. Všechno bylo plno předzvěstí a vše záhadně oslaveno v mé mikrokosmické blaženosti, která vše v sobě oslavovala a vyjasňovala, i co bylo nepohodlné, i nejnud-

nější postřeh, i nejprotivnější podívanou, i nejosudnější setkání. Jak jsem už řekl, přesně v jednu hodinu byl jsem na nejvyšším vrcholu, kde jsem tušil svrchovanou vznešenost. Náhle mne začne něco svědět v levém oku. Co to bylo, zda vlas či řasa, chmýří či zrnko prachu, nevím: to ale vím, že v témže okamžiku jsem se sřítíl v propast zoufalství." (*Opakování, vyd. Chr. Schrempf, Jena, str. 161 a další.*)

„19. května, dopoledne v 10¹/₂ hod. Jest *nepopsatelná radost*, která v nás žhne právě tak nevysvětlitelně, jako bez zřejmého důvodu propuká Apoštol: „Radujte se, opět pravím vám: radujte se“ – nikoliv radost pro to či ono, nýbrž ohnivý výkřik duše „jazykem, ústy, z hloubi srdce“: Raduji se se svou radostí, z ní, v ní, při ní, skrze ni a s ní – nebeský to refrain, který takřka z nenadání přetíná náš ostatní zpěv; radost, která chladí a osvěžuje jako závan větru, jako vlna *passátu*, který vane z háje Mamre k věčným příbytkům." (*Deníky I, 104.*)

„O „básníku“ se říkává, že vzývá Musu, aby se mu dostalo myšlenek. Toho vlastně u mne nikdy nebylo, má individualita se dokonce vzpírá to pochopiti; naopak, já potřeboval každého dne Boha, abych se ubránil bohatství myšlenek. Na mou věru, dejte člověku takovou plodnost a k tomu tak chatrné zdraví, a jistě se naučí modliti. Mohl

bych si sednouti a bez přestání psáti den a noc a ještě den a noc, neboť bohatství mám po ruce dosti. Takový kousek jsem mohl provésti každé chvíle a mohu i teď ještě. Kdybych to udělal, roztrhám se. Jen sebe menší neopatrnost v dietě a jsem v nebezpečí života. Jestliže se ale učím poslouchati, jestliže tu práci konám jako přísnou povinnost, jestliže řádně držím pero a pečlivě píši každou písmenu, pak mohu. A pak měl jsem často více radosti ze svého poslušného chování k Bohu nežli z myšlenek, které jsem přiváděl na svět..." (*Hledisko 48 a další.*)

„Než i jinak jsem při své spisovatelské tvorbě potřeboval den co den Boží pomoci; neboť on jediný věděl spolu se mnou, a jen v důvěře v tuto jeho spoluvědomost směl jsem se odvážiti, čeho jsem se odvažoval a mohl jsem vydržeti, co jsem vydržel, a najíti blaženost v tom, že jsem byl v obrovském tomto světě doslova sám. Neboť ať jsem byl kdekoliv, před očima všech aneb mezi čtyřma očima s nejdůvěrnějším přítelem, byl jsem to vždy já, který byl zahalen v klam, tedy sám; v samotě noci jsem nemohl býti více samotén. Byl jsem sám nikoliv v amerických pralesích s jejich hrůzami a nebezpečími, nýbrž byl jsem samotén ve společnosti nejstrašnějších možností, proti nimž i nejstrašlivější skutečnost jest osvěžením a úlevou; samotén, téměř rozdvojen s lidskou řečí; samotén v trýzních, které

mne naučily nejedné nové značce v onom textu o kůlu zaraženém v tělo; samotén v rozhodnutích, při nichž by člověk byl dobře mohl potřebovati přátele, ba celé pokolení, aby ho zadrželi; samotén v mnohém rozumovém napětí, které by každého člověka s mou fantasií (bez Boha) přivedlo v šílenství; sám v smrtelných úzkostech; sám v nesmyslnosti žiti, aniž bych se (i kdybych chtěl) mohl byt jedinému člověku učiniti srozumitelným - ba, co říkám „jedinému“: byly doby, kdy *to*to mi nescházelo (takže by se nemohlo říci: „už scházelo jenom to“), doby, kdy jsem se ani sám sobě nemohl učiniti srozumitelným. A pomyslí-li teď, že takto uplynula léta, hrůza mne obchází; vidím-li jediný okamžik chybně, hroutím se. Vidím-li však správně, takže věrou v důvěře v Boží spoluvědění nalézám klid, blaženost se ihned vrací.“ (*Hledisko 50.*)

„Má člověk právo chtít svou vlastní záhubu?“

Nikoli! Proč nikoli? Protože něco takového má svůj důvod buďto v ošklivosti ze života - a pak má mítí tolik dobroty, aby ji potíral. Anebo jest důvodem to, že chce býti něčím více, nežli člověkem. Neboť jest pravda, že jsou případy, kde i lidský rozum může viděti: zde by oběť přinesla nesmírný účinek, udělala by hodně místa. Ale chtítí svou záhubu je pro člověka přece jen něco příliš vysokého.

Chtítí svou záhubu jest něco tak vysokého, že jenom

Bůh může tuto vůli mít dokonale čistou. V každém člověku, který něco takového chtěl, bude vždy asi přimísena těžkomyslnost. Zde tedy vězí chyba. Snad jest to potlačené přání nebo něco podobného, nad čím z vlastní moci zoufá (neboť Bohu jest vše možno), a jeho vášeň vrhá se nyní na tento druh hrdinství.

Toho však nelze připustiti. Člověk má před Bohem svým přáním povolití, lidsky hleděti, aby byla splněna, Boha za to prositi, aby to ráčil učiniti, – a pak Bohu přenechati, má-li, možná že právě touto cestou, jíti vsříc své záhubě. Zkrátka: člověk má býti člověkem." (*Deníky II*, 220.)

„Už od dětství jsem byl zaklet v nesmírnou těžkomyslnost, jejíž hloubka nalézá svůj pravý výraz jedině v uštědřené mi zároveň nesmírné obratnosti, s jakou jsem byl s to skrývati ji pod zdánlivým jasnem a veselostí . . . Už odjakživa (kam až vůbec mé vzpomínky sahají) nalézal jsem jedinou radost v tom, že nikdo nedovedl objeviti, jak nešťastným se cítím. Při tom přísná poměrnost mezi těžkomyslností a schopností přetvářky zajisté dobře napovídala, že jsem odkázán sám na sebe a na svůj poměr k Bohu. – Jako dítě byl jsem vychováván přísně a vážně křesťansky, lidsky řečeno, nesmyslně vychováván: dojmy, jimž těžkomyslný stařec, který je na mne nakládal, sám pod-

léhal, jsem se pohmoždil už v nejranějším mládí. Dítě, které, jaký nesmysl! mělo cítiti, mysliti a žíti jako stařec! Hrozné! Ký div tedy, že se mi křesťanství leckdy zdálo býti nejnelidšější ukrutností; ač na druhé straně nikdy (i když jsem byl od něho nejvíce vzdálen) neztratil jsem před ním úcty a byl jsem (zvláště pro ten případ, že bych se sám pro křesťanství nerozhodl) pevně odhodlán nikdy nikoho nezasvětili v obtíže, které jsem znal, o nichž však jsem nikdy nečetl ani neslyšel. Nikdy však jsem se s křesťanstvím nerozešel a nikdy se ho nezřekl; podniknouti na ně útok mi nikdy ani na mysl nepřišlo – spíše jsem byl, jakmile se vůbec mohlo mluvíti o užití mých schopností, pevně odhodlán nasaditi vše k jeho obhajobě aneb v každém případě k vyličení jeho v jeho pravé podobě... Jistým způsobem jsem tedy křesťanství miloval; bylo pro mne úctyhodné; mne ovšem, lidsky řečeno, učinilo nejvš nešťastným. To bylo v souvislosti s poměrem k mému otci, člověku, kterého jsem nejvš miloval – a co to znamená? K tomu právě náleží, že on jest tím, který mne učinil nešťastným – z lásky. Jeho chybou nebyl nedostatek lásky; jenže on považoval dítě za starce. Miluje-li člověk toho, kdo ho činí šťastným, jest to pro člověka reflektovaného vadný způsob lásky; miluji-li toho, kdo mne zlovolně činí nešťastným, jest to ctnost; ale milovati toho, kdo z lásky,

tedy v důsledku nedorozumění, ale skutečně z lásky mne činil nešťastným: to jest, pokud vím, dosud sice nepopsaná, ale normální forma lásky reflektovaného člověka.“
(*Hledisko 54 a další.*)

„Podivuhodno, jak mne přese vše Boží láska přemáhá – ach, nakonec nevím už žádné opravdovější modlitby, nežli, že se stále a stále modlím, aby mi Bůh vůbec ráčil dovoliti, aby se na mne nehněval, protože mu neustále děkuji, že pro mne učinil a činí, ano dosud činí mnohem více, nežli jsem byl kdy očekával. Obklopen výsměchem, den co den trápen lidmi, ba i malicherností svých domácích, nevím už nic jiného zde doma či v nejhlubším svém nitru, nežli Bohu děkovati; neboť chápu, že nelze vyličiti, co pro mne učinil. Člověk – a čím pak je člověk pro Boha, nic, méně nežli nic; a teď ubohý člověk, který od dětství upadl v nejhlubší těžkomyslnost, jsa sám sobě předmětem úzkosti: a Bůh potom takto pomáhá a dopřává mi, čeho mi dopřál! Život, který mně samému byl břemenem, ať sebe víc jsem občas chápal všechny ty šťastné vlohy, ale v němž vše, a jak, bylo mi ztrpčeno tím černým bodem, který to vše kazil a ničil... takového života se Bůh ujímá. Nechává mne před sebou plakati v tiché samotě, nechává mne vyplakávati a znovu vyplakávati mou bolest, blaze mne utěšiv vědomím, že o mne pečuje – a zatím dává to-

muto bolestnému životu význam, který mne téměř přemáhá, dává mi štěstí a sílu a moudrost ke všem mým výkonům, k tomu, abych celé své bytí učinil ryzím výrazem idejí, anebo on sám je jím činí.

Neboť proto chápu teď tak zřetelně (zase k nové radosti z Boha, nové příležitosti, abych děkoval), že můj život jest založen. Můj život začal bez bezprostřednosti, s děsivou těžkomyslností, už v nejranějším dětství poplašen ve svém nejhlubším základě, s těžkomyslností, která mne na jistou dobu uvrhla ve hřích a prostopášnost, a přece, lidsky řečeno, téměř více šílenou nežli vinnou. V podstatě mne zadržela smrt mého otce. Že by ona základní bída mého života mohla býti do základu odklizena, v to jsem nesměl věřit: chopil jsem se tedy věčna, blaze ujištěn, že Bůh jest přec Láska, byť bych měl třeba celý svůj život takto trpěti; ano blaze ujištěn. Tak jsem se díval na svůj život." (*Deníky 376-378.*)

Z těchto textů cítíme váhu toho, oč zde běží. Mohutnou šíří rozpětí tohoto zjevu. Vnitřní plnost jeho potence.

Ze styku s myšlenkovým světem tohoto muže – mimo to ale též ze zjevu samého – chceme hledati a pochytiti význam – něco z významu, jaký ten zjev má pro člověka, pro vznik díla a osobní podoby.

Nikoliv tedy psychologicko-medicinsky, nýbrž výkladem z ducha. Myslím – abych poněkud anticipoval výsledek – že těžkomyslností musíme rozuměti něco, v čem se vůbec zřetelně objevuje kritický bod našeho lidského postavení.

II

Chceme postupovati ostražitě. Chceme z vnějšku pronikati do vnitřku – ostatně bez nároku, že budeme moci vyčerpati celý objem a obsah předmětu.

Jeho jméno praví: těžká mysl. Tíže myslí. Na člověku leží břímě, které ho kruší a stlačuje, aby se v sebe shroutil; aby napětí údů a ústrojů povolilo; aby smysly, pudy, představy a myšlenky ochably; aby vůle zemdlela a chuf k dílu a k boji podlehla únavě.

Jakési vnitřní pouto vycházející z myslí obepíná a váže vše, co jinak svobodně tryská, hýbe se a jest činno. Živelná svěžest rozhodnutí, schopnost jasného a ostrého obrysu, smělý tvárnící hmat – to vše podléhá únavě a lhostejnosti. Člověk už nezvládá života. V návalu kupředu není s to udržeti krok. Události jej opřádají jako klubko, že už jimi ani neprohlédá. Zažije-li něco, není s to to zmoci. Úkol věží se před ním nepřekročitelný jako hora.

Zhloubi tohoto zakoušení označil Nietzsche ducha tíže přímo démonem. Z něho vzešel toužený obraz člověka, „který může tančit“. Pociť, že lehkost, schopnost vznášeti se a vystupovati jest nejvyšší hodnotou.

Hluboce zranitelný jest takový život. Tato zranitelnost nemá v podstatě původ v nedostatcích struktury nebo v nějaké nedostatečnosti vnitřní síly, – ač i to sem může přistoupiti – nýbrž v jisté citlivosti, podmíněné vnitřní rozmanitostí vloh. Zdá se mi, že prostí lidé nestávají se těžkomyslnými. „Prostota“ však zde neznamena nějaký nedostatek vzdělání nebo skrovné společenské poměry. Člověk může býti vysoce vzdělán, státi v rozmanitých společenských vztazích a bohaté tvorbě, a přes to býti prostým v tomto smyslu. Rozmanitostí rozumí se zde vnitřní protikladnost životních směrů; napětí mezi pohnutkami; vzájemné křížení se pudů; rozpory ve stanovisku vůči lidem a věcem, v nároku na svět a vlastní život; rozpory v měřítkách, jimiž se měří...

Tato citlivost působí, že člověk snadno bývá zraněn nemilosrdím života. A co v životě zraňuje, toť právě to, čeho nelze zahladiti; vesměrné utrpení; utrpení bezbranných a slabých; utrpení zvířat, němé tváře... Konec konců nelze toho změnit. Jest to nezahladitelné. Jest to tak a zůstane to. Ale právě to jest těžké.

Též ubohosti života zraňují; život jest často tak ošklivý, plochý . . .

Prázdnota v životě. Člověk by řekl: metafysická prázdnota. Zde jest místo, kde se s těžkomyslností poji nuda. A to určitý druh nudy, jak ji zakoušívají jisté povahy. Ta neznamená, že takový člověk nic vážného nekoná a zahálí. Tato nuda může se táhnouti životem velmi zaměstnaným. Znamená, že člověk hledá ve věcech, vášnivě a všude, něco, co v nich není. Hledá s bolestnou citlivostí a neschopností ke všemu, co by bylo možno v nejlepším smyslu nazvati občanským: ke kompromisu s možností a smyslu pro pohodlí. To hledá; a pokouší se bráti věci tak, jak by tato nuda si je přála míti; nalézati v nich onu váhu, onu opravdovost, onen žár a sílu k náplni, po níž žízní, a ono to selhává. Věci jsou konečné. Každá konečnost jest však nedostatkem. A tento nedostatek je zklamáním pro srdce, které si žádá bezpodmíněnosti. Toto zklamání se šíří a stává se pocitem velké prázdnoty . . . Není nic, co by stálo za to, aby to bylo. A nic není hodno, aby se tím člověk zabýval.

Zraňují mravní nedostatky druhých. Nedostatky vznešenosti a aristokracie smýšlení. A zvláště hluboce zraňuje nízkost, sprostota . . .

Užívali jsme stále slova „zranitelnost“; a skutečně na

něm jest důraz. Slovo to vystihuje zvláštní barvu utrpení těžkomyslných. To není jen nechuf, mrzutost nebo bolest. Ty mohou být mučivé, prudké a vzbudit vášnivý odpor. Vždy však může být v nich kus jasu, který pobodne schopnost uplatnit se k rozhodné protiobraně. V těžkomyslnosti však vězí něco jiného, zvláštního, co osten bolesti žene, abych tak řekl, až na nerv. Toto utrpení má ráz zvláštní nitrnosti; má zvláštní hloubku, jest v něm cosi nechráněného, nahého. Schází tu jistá síla k odporu; to působí, že zdroj bolesti se přímo spojuje s něčím v člověkově nitru. Tato blízkost utrpení – a k tomu zřejmý nepoměr mezi, abych tak řekl, normálním bolestným efektem popudu a hloubkou jeho účinku v člověku těžkomyslném, ozřejmují, že se zde jedná o něco konstitutivního. Vlastní důvod nevězí ve vnějších příčinách a popudech, nýbrž v samém nitru; v jakési skorem spřízněnosti se vším, co může zranit.

A to může jít tak daleko, že těžkomyslný každou věc a každou událost, ať jakoukoliv, pocituje jako bolestivou. Že být samo a jako takové se mu stane bolestí. Vlastní být – i že vůbec něco jest.

Takový člověk si nic netroufá. Jest přesvědčen, že jest méně nežli druzí; že není ničím; že nic neví. A i to ne prostě proto, že by byl nedostatečně nadán anebo že by byl dožil nezdarů. Je zde spíše jakési přesvědčení apriori,

které ani dobrým zdarem nemůže býti dokonale vyvráceno; které se však každým selháním cítí býti potvrzeno daleko nad jeho dosah. Více ještě nežli to: Takovýto nedostatek sebedůvěry nezdary přímo plodí; činí vnitřně nejistým; křídí a brzdí chtění a jednání; činí choulostivým pro vnější překážky ...

Zvláště charakteristickým jest tento nedostatek sebedůvěry vůči lidem: v rozmluvě, v společenských stycích, ve veřejném vystupování. A s tím snad souvisí, že zde nalézáme zvláště citlivou potřebu uplatnění se

... což vše ostatně nevylučuje, aby takový člověk nebyl marnivým nebo pyšným; aby si nežádal něco platiti a býti váženým. Jeho myšlení a blouznění bude možná dokonce plno snů, v nichž se vidí ctěným a mocným a účastníkem podniků, jež budí rozruch ... Právě tak jako svrchu vylíčená zranitelnost není na překážku, aby tyto sny v sobě nenesl, aby nebyl hluboce vnímavým pro významovou plnost, bohatství hodnot a krásu světa.

To, že těžkomyslný člověk jest stále pod oním tlakem; to, že bývá tak lehce zraněn; že jeho schopnost sebe ceniti a uplatňovati jest tak skrovná – to vše stává se takřka činným a obrací se nepřátelsky samo proti sobě.

Novější psychologie vytýčila názor, že to, co nazýváme „živolem“, není nic jednoznačného. Že jest to spíše něco,

co jest ovládáno dvojicí sobě načisto odporujících základních pudů: pudem býti, uplatnění se; rozvíti se; vystoupiti – a pudem druhým: sebe zničiti, zahynouti. Tak tomu skutečně asi bude. Zdá se aspoň, že jenom odtud lze porozuměti záhadnému způsobu, jak naše živoucí bytost si počíná. Vstoupí-li jí v cestu něco, co ji ohrožuje, brání se. A nebrání se toliko, nýbrž něco z ní samé též odpovídá tomu nebezpečí. To, co ohrožuje, neděsí jenom; ono to též vábí. Před nebezpečím, před smrtí staví se naše živá bytost k obraně. Cítí se však zároveň podivně vábena, protože v ní samé něco k tomu pudí.

Odtud se nám otvírá výhled v nejzazší metafysické souvislosti. Zde jest místo, odkud možno začít něco duchového: pro „velké pohrdání“ sebou samým; pro vůli zahynouti, aby vzešlo něco vyššího.

To vše jest, a má to tvořiti živé napětí. V těžkomyslnosti však jest nebezpečí, že se to zvrátí v sílu ničivou. Jest nebezpečí, že pud k záhubě ovládne. Bolest a smrt nabývají tu nebezpečné vábivosti. Láká tu hluboká svůdnost nechati sebe klesati.

Ba tato vůle stává se činnou a obrací se přímo proti vlastnímu životu. K obrazu těžkomyslné duše náleží pud k sebemučení. Už v oné spřízněnosti se zraňujícími silami okolí tušíme neuvědomělé chtění.

Toto chléni projevuje se činností sugestivní: Člověk se vidí nemocným a tím si nemoc přivozuje.

Projevuje se též duševní sebetřýzní. Těto němé vůli jest všechno nástrojem; vše, i to nejvyšší, co dle své přirozené povahy by mělo jenom povznášeti a naplňovati. Zde se dotýkáme toho, co jest nejzmatenějšího v našem lidském bytí: I hodnoty mohou býti nástroji utrpení. „Hodnota“ znamená, že něco jest hodno, aby to bylo; jest ospravedlněno a odůvodněno, aby to trvalo; jest to drahocenné, ušlechtilé, vznešené. „Hodnota“ jest tedy výrazem pro to, že něco jest pozitivní, že jest to schopno něco plniti; že to povznáší, že to shromažďuje smysl a význam. Jakmile se díváme na nějakou hodnotu o sobě, jako takovou, třebaš na „dobrotu“, „spravedlivost“, „krásu“... jeví se jednoznačně dobrou, dobrodějnou. Jakmile však tato hodnota stojí ve skutečném životě, jakmile jest zakoušena a konána skutečným člověkem, může její účinek býti víceznačný: může stupňovati, naplňovati a zároveň ohrožovati, otrásat. Nehledíme-li k Bohu, který jest sám bezprostředně dobro a hodnotnost, není zajištěně jednosměrného smyslu působení (účinkového) leda v oblasti pouhé ideje, pouhé myšlenky – a pak zase v oboru pouhé přírody a jejího zákonitého průběhu. Jakmile však nějaká hodnota stojí v životě člověka, nesena rozmanitostí a množstvím jeho

vnitřních sil a schopností, v ruce jeho svobodné vůle, pak činný projev hodnoty o sobě jednosmyslné může nabýti více smyslů. Čím vyšší hodnota, tím rozmanitější jsou možnosti jejího činného projevu. Čím vyšší hodnota, tím větší možnost, že bude působiti ničivě. Jest bludné usuzovati z ohrožujících účinků nároku na nějakou hodnotu na jeho vnitřní falešnost. Právě nejvyšší hodnoty ohrožují nejvíce. Nikdy se nedobývá něčeho vyššího prostým rozvojem života. Vždy se to musí zaplatiti otřesem a ohrožením.

A jest to právě těžkomyslnost, v jejíž oblasti se objevují nejsilnější protismyslnosti účinků. Těžkomyslná povaha má v neobyčejné míře cit pro hodnotu. Sebeničivá tendence v ní však potřebuje právě hodnoty jakožto nejnebezpečnější zbraně proti sobě samé. Připomínám třeba jen onu ničím skutečně neodůvodněnou nespokojenost mnohých umělců s vlastní tvorbou: Hodnota dokonání díla, tedy něco docela vznešeného, stává se zde ničivou mocí. Nebo vnitřní nemožnost požadavku spravedlnosti mnohých sociálních typů: Společenská hodnota jest tu předem už tak uzpůsobena, že nemá vyhlídky na uskutečnění a proto úplně utlačuje. Připomínám strašlivou zhoubu, jaká může vzejíti z oné dvojice hodnot, jež určují osud člověka, totiž z hodnoty mravní a náboženské: Není hned tak obrazu hlubší zkázy a rozyratu, nežli jaký skýtá těžkomysl-

né svědomí, jemuž povinnost stává se jhem a pro něž vůle k čistotě a dokonalosti bere na se podobu nemožnosti mimo vši souvislost se skutečnými silami a poměry. Svědomí, jež vidí vinu, kde pro kohokoliv jiného zřejmě žádné není; jež vidí zodpovědnost, kde není pro ni předpokladů; které užívá mravních měřítek, kde se jedná o pouhé přírodní dění. Ještě hlouběji snad zasahuje ohrožení, jež může vzéjti z hodnoty náboženské. Oddání se tomu, co je svaté; touha, aby vlastní život nasákl věcmi božskými; snaha o uskutečnění království Božího . . . samé popudy, o nichž přece měli bychom se domnívati, že nutně jen uvolňují, rozšiřují, povznášejí – to vše může v těžkomyslném člověku vésti ke všem možným způsobům úzkosti a zoufalství, až po nejzazší formy fanatismu nebo utkvělé představy zatracení anebo vzpoury proti všemu, co jest svaté. Jest to, jakoby nějaká skrytá ničivá vůle obracela tyto nejvyšší hodnoty proti vlastnímu životu, olupovala je o jejich pozitivní význam a uváděla v činnost jen to v nich, co otrásá a ohrožuje.¹⁾

Zde především vězí záhada těžkomyslnosti: Jak život se obrací sám proti sobě; jak pudy sebezachování, sebe-

¹⁾ Tím vším tedy není řečeno, že by hodnota sama jako taková ničila nebo ohrožovala, nýbrž že vnitřní zmatenost člověka po pádu jest nakloněna nechatí hodnotu, aby se projevila činy nejednotnými.

úcty, povznesení sebe mohou tak zvláštním způsobem býti kříženy, uváděny v nejistotu a zbavovány kořenů pudem sebezahlázení. Člověk by skoro řekl, že k obrazu podstaty těžkomyslnosti náleží zahynutí jako pozitivní hodnota; jako něco, po čem se touží a co se chce. Vybíjí se v tom jakési úsilí vzít vlastnímu životu možnost žít; otrásti nosnými oporami; uvést v pochybnost hodnoty, jež ospravedlňují náš život – aby tak nakonec vůstilo v ono rozpoložení ducha, které už nevidí ospravedlnění a odůvodnění svého života, které se cítí býti v prázdnu a nesmyslnu: do zoufalství.

Psychoanalýsa pokusila se hledati původ celého tohoto poměru v pohlaví. Aniž bychom se nechali svěsti jejími nesmyslnými přehnanostmi a zevšeobecněními, jež podávají obraz skutečnosti, který není jenom neutěšený, ale též plochý – v mnohém má jistě pravdu. Hluboká pudovost, skoro abych tak řekl, organický ráz tohoto zjevu na to poukazuje. Ale psychoanalytický výklad dotýká se jen určitých vrstev tohoto problému. Vlastní kořeny vězí v oblasti ducha. Ba, leckdy, v jistých chvílích, ono stanovisko věci sobě samému nabývá takové podoby, že se jen těžko ubráníte myšlence na říši démonů: to tehdy, když těžkomyslný člověk doslova a s celou prudkostí vášně sám sebe nenávidí... Af jakkoliv dobře vidíme psychologické me-

chanismy a jim rozumíme – jsou okamžiky, kdy na člověka přímo útočí otázka: Co je to vlastně, že život se tak sám proti sobě obrací?

To vše přináší s sebou ostych před lidmi a zahání to v úkryt a samotu.

Zranitelné nitro usiluje jíti s cesty tomu, co zraňuje. K vůli sobě samému; ale též – a to jest důležité při psychologii těžkomyslného, který jest často založen hluboce altruisticky – aby nepůsobil bolest druhým lidem. Každá bolest totiž, kterou způsobí, padá naň zpět s dvojnásobnou prudkostí. Ten, kdo sám sobě nedůvěřuje, prchá, aby nebyl viděn, aby se o něm nemluvilo; bojí se, že by druzí lidé mohli prohlédnouti jeho ubohost. Tento pud vychází však z větší ještě hloubky: Jest to přání pohroužiti se v hlubině.

Tato žádost skrytosti projevuje se tím, že takový člověk straní se lidí. Jest mu dobře, až když jest samotný.

Nikdo nepotřebuje ticha tolik jako on. Ticho je mu jakoby nějakou bytností; vzduchem pro ducha, v němž možno oddychovati; který tiší, ukrývá a chrání. Kierkegaard mluvil o tichu a samotě na počátku svých „Stadií cesty života“. Náleží to k nejkrásnějším jeho věcem:

„V Gibswalde jest místo, jemuž říkají „Koutek osmi cest“; není na žádné mapě a nalezne je jen ten, kdo jest

hoden je naléztli. „Koutek osmi cest“ – podivně si odporující označení! Jak jen může osm cest, když se setkají, tvořiti koutek? Jak může to, co ukazuje na styk a ruch, označovati zároveň samotu a odloučenost? Nemá právě to, před čím samotář prchá, své jméno od setkání se tři cest: trivialita? Zde se ale opravdu setkává osm cest: Není to umocněná trivialita? A přece jest tomu tak: Toto místo leží zcela o samotě, odloučeno od světa, skryto, a odpor v jeho jméně činí je ještě osamělejším, jakož odpor vždy osamocuje. Těch osm cest se svým ruchem jsou jenom možnostmi pro myšlenku, neboť po nich nikdo nechodí. Jen tu a tam zabzučí nějaký hmyz, když letí kolem „lente festinans“. Nikdo po těch cestách nechodí. Jen tu a tam přejde tu některý z oněch těkavých pocestných, jeden z těch, co se spěšně ohlédnou, ne aby někoho našli, nýbrž aby jich nikdo nenašel; jeden z těch, kteří ani v bezpečném úkrytu netouží po poselství z venčí, kteří se nedají dohoniti leč smrtí jako jelen kulí – kulí, která sice vysvětluje, proč jest nyní tak tich, ale nevysvětluje, proč byl tak pln neklidu. Nikdo po těch cestách nechodí; jenom vítr přes ně vane, o němž nikdo neví, odkud přichází a kam jde. A podlehně-li třeba někdo svůdnému pokynu samoty a dá se úzkou pěšinkou, aby se skryl v temnu lesa, není tam tak samotěn jako v koutku osmi cest. Osm cest, a nikdo

po nich nechodí! Není to, jako by svět byl vymřel a ten, který to přežil, byl na rozpacích, kým se nechati pohřbíti? Není to, jakoby se lidstvo bylo vystěhovalo po těchto osmi cestách a jednoho tam zapomnělo? ... „Bene vixit, qui bene latuit,“ praví básník. Jest-li to pravda, pak jsem dobře žil; neboť jsem si dobře zvolil svůj koutek. A tolik jest jisto: Svět se vším, co v něm jest, vyjímá se nejlépe, když se naň člověk dívá potají z nějakého koutku. A jisto jest též, že vše, co ve světě lze slyšet a co zaslouží, aby to bylo slyšeno, nikde nezní tak svěže a čarovně, jako když to člověk vyslechne potají z nějakého koutku. Jak často jsem vyhledal ten svůj koutek! Znal jsem ho již dlouho; ale teprve teď jsem objevil, že jest tu za dne tak ticho jako nikdy a nikde v noci. Vždy jest tu ticho, vždy krásně. Nejkrásněji však, když letní slunce ubírá se k odpočinku, když večer zazáří toužebnou modří, když příroda si oddychne od denního vedra, když stromy, křoviny a traviny rozkoší se chvějí pod laskáním chladivých vánků; když slunce svléká šat svých paprsků, aby se nahé ponořilo do moře, když země chystá se k odpočinku a vysílá k nebi své díkučinění a slunce lehce a něžně ji objímá polibkem na rozloučenou.

Přátelský duchu, který obýváš toto místo, děkuji ti, že jsi v každou dobu střežil mé ticho; děkuji ti za ony hodiny,

kte­ré jsem zde z­trávil spřá­da­je své vz­po­mín­ky; dě­ku­ji ti za tento ú­kryt, je­ž nazý­vám svým! Zde ti­cho ro­ste jako ro­stou od­po­lední stí­ny; ml­če­ní se zde stá­le pro­hlubuje jako pod ně­jakou kou­zel­nou zaklínací for­mu­lí. Je­st ně­co tak opoj­né­ho jako ti­cho? Ať se­be spěš­ně­ji pi­ják při­klá­dá po­hár ke rtům, ví­no ho tak rych­le ne­po­jí jako mne ti­cho, je­ž kaž­dou vte­řinou ro­ste. A tento po­hár ví­na, ne­ní to jen krů­pěj u po­ro­v­ná­ní s ne­ko­nečným mo­řem ml­če­ní, z ně­hož pi­ji? A na­opak zase, co je­st pr­chavě­jší­ho než­li to­to sladké opo­je­ní? Je­di­né slo­vo a pa­dáš ze sedmého ne­be! Pro­ci­tnu­tí horší než­li pro­ci­tnu­tí opilého, kdy­ž vy­stříz­liví. Jsi ú­plně po­hrou­žen a za­pomněl jsi řeč: tu někdo roz­trhne kou­zlo, a ty zde stojíš a sty­díš se za zvuky, které vy­dáváš...”

Taková­to věc může bý­ti na­psána to­li­ko z tou­hy těž­ko­myslného člo­vě­ka po ti­chu.

Jeho us­ta­vič­né pr­chá­ní v skrytost dochá­zí vý­razu též v celé struk­tu­ře jeho žití. Je­st to žití plné kulis a ma­sek. Vždy z­no­vu skrývá se to, co je­st vlas­tní, za tím, co ne­ní to vlas­tní. Spo­leč­enská for­ma, uhlaze­ná ne­d­ba­lost, vtip, věč­ná op­ra­v­do­vosť – to vše stá­vá se fas­zá­dou, za níž se skrývá ně­co do­cela jiného, často temné zou­fal­ství.

Bez­prostřední sdí­le­ní se­be sama stá­vá se tu čím­si těž­kým. Bývá těž­ko prostě říci, co člo­věk myslí; co se v člo­vě­ku dě­je; těž­ko i vnitřní věci prostě jme­no­vat i je­ji­ch jmé­ny.

Jsou příliš zatíženy neobyčejností. Jsou takové, že člověk ani nemůže uvěřit, že druhý je pochopí. Tomu, kdo je žije, jeví se jakoby obludnými, neslýchanými, cizími, strašlivými, snad ošklivými, nezapadajícími ve všední život člověka. Zde se vynořuje problém výrazu, vyjádření; problém rozdělení mezi nitrem a vnějškem. Těžkomyslnému člověku jsou vnitřní věci s výrazovými prostředky nesouměřitelné. Duch a tělo; záměr a jednání; úmysl a výsledek; počátek nějakého vývoje s jeho dokonáním... Vůbec to, co je vyšší a nižší, vlastní a nevlastní, věc hlavní a věc vedlejší – vše to jsou vždy dvě věci, a pro těžkomyslného stojí mezi nimi zeď. Jest tragický tento poměr výrazu, v němž výrazový prostředek pro to, co se vlastně míní, jest právě tolik jako zahalení, ba jest více zahalením, nežli vyjevením.

Tato tragika může narůst do hrůzostrašné síly. Kierkegaard snad řekl o této stránce těžkomyslnosti poslední slovo; v projevech, jimž co do hodnoty mohou se po bok postavit jen některé postavy Dostojevského. Tak především ve své knize „Pojem úzkosti“, kde rozebírá pojem démonického. Určuje to jako úzkost před dobrem, která vzniká tehdy, když člověk se byl ve zlo pevně zakousl. Jest-li tento člověk těžkomyslný, pak ona úzkost stává se uzavřeností. Člověk se bojí každého sdělení sebe, každého pohledu, jimž by druzí lidé mohli nahlédnouti v jeho

nitro. A to nikoliv jen proto, že má úzkost z následků nějakého odhalení – to by bylo prostě zlé svědomí – nýbrž proto, že se bojí dobra; proto, že uskakuje před dobrem jako takovým. Počátkem všeho dobrého však jest „zjevení“, jímž se člověk staví ve světlo; vyjevení se vyznáním. Tu se pak těžkomyslnost stane oním strašlivým oněměním, v němž se člověk ve svém odmítání dobra neprodyšně uzavírá.

Není dobře mluvit příliš mnoho o těchto věcech, zvláště ne dnes, kdy vedle hlubokého utrpení jednotlivců stojí nestoudnost veřejného žvanění. Naši literáti mluví rádi a mnoho o věcech démonických. Náleží to k veliké módě.

Kdo takto mluví, neví o věcech opravdu démonických zhola nic. Nehledíme-li ani k tomu, že takový člověk kazí význam slov – jest tu nebezpečí, že to, co praví, padne do duše někomu lepšímu nežli jest on, opravdovému, trpícímu člověku. Ten pak o tom nemluví, ale musí to nésti.

III

Mluvíli jsme o tom, co jest v těžkomyslnosti těžkého, negativního, o utrpení a zkáze. Ale všude tady už pronikalo též něco velikého. Všude jsme cítili, že z této bídy vynořuje se cosi drahocenného a vznešeného.

Ona tíha, o níž jsme mluvili – to bylo to první, to, z čeho jsme vyšli, abychom pronikli hlouběji ke středu tohoto zjevu – propůjčuje všemu konání zvláštní váhu, to, že jde zvláštním způsobem do hloubky. Na člověku se dobře pozná, zda kořeny jeho bytí dotýkají se těžkomyslnosti. Jasná nenucenost žití obšťastňuje. Kdo ale má vědomost oné druhé oblasti, ten nemůže konec konců žití nežli s lidmi a myšlenkami, které mají styk s onou hloubkou. Velikost, dokonale skutečná velikost není možná bez onoho tlaku, který teprve všem věcem dává celou jejich váhu a který zvyšuje sílu k skutečnému napětí; bez onoho takřka konstitucionálního smutku, toho, čemu Dante říká „la grande tristezza“, a který nevyrůstá z nějakého zvláštního popudu, nýbrž ze samého bytí.

Na druhé straně však tato tíha, tento temný smutek přináší zase někdy nesmírně vzácné ovoce: že tlak povolí, že vnitřní zavřenost se otevře a vynoří se ona lehkost žití, ona vznášející se povznesenost celého člověka, ona průhlednost věcí a žití, ona jasnost pohledu a neomylnost v tvárnění, jak ji popsal zase Kierkegaard.

Mluvili jsme o pudu v skrylost a ticho. Ten neznamená jen strach před setkáním se se zraňující skutečností. V poslední řadě znamená vnitřní gravitaci duše k velkému Středu; prodírání se v nitřnost a hloubku; v onu oblast, kde

život z náhodného zmatku vchází v místo ukryté a chráněné, kde, vyproštěn z rozmanitosti drobného projevu, bytuje v mnoho objímající prostotě základu. Jest to žádost dostatí se z rozptýlenosti v domov, v usebranost souhrnu. Z vnějšího žití, vydaného v šanc veřejnosti, v bázeň, ostych a ochranu svaťně. Ze sféry povrchové v tajemství prazákladů (prapříčin): Touha těžkomyslných velikánů do noci a k matkám.

Těžkomyslnost jest souvislost s temnými hlubinami bytí - a „temný“ neznačí zde žádné znehodnocení. Neznačí protiklad k dobrému a krásnému světlu. Temno neznačí zde „tmu“, nýbrž živou protihodnotu světla. Tma je zlá; jest to něco záporného. Temno však náleží k světlu a obě dohromady tvoří tajemství toho, čemu říkáme to vlastní. Po tomto temnu touží těžkomyslnost; vědouc, že z něho se vynoří jasné přítomné tvary a podoby.

A zvláštním protikladem k tomu spřízněnost s nekonečným prostorem; s prázdnými dálkami: moře, pláň, holé hřbety hor; podzim, jenž nechává opadávati listí a čistí prostory; mythus se svými v nekonečno se táhnoucími dálavami minulosti. Nekonečný vnější prostor a skryté nitro - oboje se navzájem sdílí. Oboje podobenstvím a místem pro hluboké dění.

Právě tato těžkomyslnost, která znehodnocuje věci,

která vyhlodává útvary a platnosti; která vše činí bezpodstatným a takto sebe zahání v prázdnotu a omrzelost; která láme opory hodnoty vlastního žití a zatlačuje se tím v nesmyslnost a zoufalství – právě tato těžkomyslnost to jest, z níž tryská to, čeho představitelem jest Dionysos. Těžkomyslný člověk má zajisté nejhlubší vztah k plnosti žití. Jemu září jasněji barvitost světa; vroucněji mu zní sladkost vnitřního zvuku. Vycifuje těsně až k živosti mohutnost jejich útvaru. Těžkomyslný člověk to jest, z jehož bytí tryská přemíra proudu života a který jest s to zakusiti nevázanost všeho žití.

Vždy však, jak myslím, ve spojení s dobrotou. Ve spojení s přáním, aby život ubíhal v dobrotě, vlidnosti a aby druhým činil dobře.

Nevěřím, že by člověk opravdu těžkomyslný mohl býti od přirozenosti tvrdým. Na to jest příliš spřízněn s utrpěním. Zajisté že těžkomyslní lidé byli tvrdými, ba nemilosrdnými. Ale pak se jimi stali z vnitřní nouze; z úzkosti, ze zoufalství. Nedovedli se sami s sebou vypořádati. Nic se nestává tak ukrutným jako zoufalství, které už si neumí pomoci. Pak ovšem, když těžkomyslný člověk ztratí dobrotu – právě protože je tak hluboce spojen se životem; když pak dobrotu ztratí, vejde do něho cosi obzvláště zlého. Così, co jest zlé z blízkosti, ze styku s nervy života.

Pak jest s to působiti bolest oním způsobem, jakým život
jemu bolest působí. I tuto stránku těžkomyslnosti vykres-
lil Kierkegaard, a to v postavě Neronově v knize „Bud –
Anebo“.

To nás ale přivádí k hodnotnostnímu centru těžkomy-
slnosti: Ve své nejhlubší podstatě jest touhou po lásce.
Po lásce ve všech jejích formách a ve všech jejích stupních;
od nejživelnější smyslnosti až po nejvyšší lásku ducha.
Srdcem těžkomyslnosti jest Eros; žádost lásky a krásy.

Tato hluboká žádost a pak to, že netryská jenom z ně-
jaké dílčí oblasti bytí, nýbrž z jeho středu; že se neome-
zuje jen na zvláštní vztahy a doby, nýbrž proniká a vine
se vším; to, že celá těžkomyslná bytost jest Erosem pro-
sáklá a Eros má tento zvláštní ráz: touží po lásce a kráse
zároveň; po kráse, která přec sama už jest něco hluboce
ohroženého, a kde se vynoří, ohlašuje krisi umění žiti –
to vše jest důvodem zranitelnosti, o níž jsme mluvili. Neboť
milující přirozenost jest otevřena. Jest ochotna dáti sebe
i v sebe pojmouti; ochotna dáti i přijmouti. Jest důvěřivá.
Nechrání se.

Zakouší muk pomíjejícínosti: odněti toho, co miluje.
Že živoucí krása vždy jen kolem nás přejde. Že sousedkou
krásna jest smrt.

Avšak jakoby nejzazší protiobranou k tomu jest zde

touha po věčném, nekonečném; po Absolutnu. Těžkomyšlnost žádá si toho, co jest naprosto dokonalé; co jest nepřístupně skryto a chráněno, co jest docela hluboké a vnitřné; toho, co jest nedotknutelně vznešené, ušlechtilé a drahocenné.

Jest to žádost toho, co Platon nazývá vlastním cílem Erosu, žádost nejvyššího statku, který jest zároveň tím opravdu skutečným a krásou samou, nepomíjející a bez mezí. Žádost poznati tuto jedinou naplňující skutečnost, ji v sebe pojmuti a býti s ní sjednocen. Jest to něco opravdu zvláštního a můžeme to sledovati celými dějinami lidského hledání a myšlení. Ta neobyčejně prudká neukojenost věcmi konečnými. Vůle k zvláštnímu postupu a k zvláštní intenzitě v způsobu, jak dostati v majetek toto Absolutno. Jemu nestačí je poznati; nestačí mu s ethickou vůlí pojmuti je ve svá jednání. Žádá si býti s ním sjednocen, býti s ním ve styku z podstaty k podstatě; žádá si v ně se pohroužití a píti a nasytiti se. Jest to touha po bytující jednotě.

Sem usilují oba ony základní pudy života, které v těžkomyšlném člověku mají zvláštní zabarvení a stojí k sobě v tak bolestném rozporu: pud k náplni a pud k zahynutí. K zahynutí (záhubě) nuzné, jen lidsky pozemské existenční formy, aby pak ono Jedno bylo vším ve všem. Aby právě

v tom se událo nejvyšší naplnění života. Slova, jako slovo svatého Pavla: „Živ jsem, ale ne já, nýbrž živ jest ve mně Kristus,“ vyjadřují, ovšem na vyšší rovině křesťanství, nejvnitřnější touhu onoho druhu ducha, který cenu za to platí v těžkomyslnosti.

Žádost Absolutna, ale taková, aby toto Absolutno bylo dobrem a vznešeností, totiž zvláštním podstatně příslušným předmětem lásky. Těžkomyslný člověk touží setkat se s Absolutnem, ale jakožto s láskou a krásou.

IV

Zase však – a zde se kruh uzavírá: tato žádost Absolutna jest u těžkomyslného člověka spojena s hlubokým vědomím, že jest marná.

Těžkomyslné založení člověka jest citlivo pro hodnotu, žádá si hodnoty. Žádá si souhrnu všeho vzácného, žádá si nejvyššího statku. Ale jest to, jako by právě tato žádost hodnoty se sama proti sobě obracela. Neboť rovnoběžně s ní jde pocit nesplnitelnosti. Ten se může připínati k jistým zážitkům: Zde selhal; tam zanedbal povinnost; zase někde promarnil čas, prohrál něco, čeho už nelze znovu získati ... To vše jsou ale jen místa, k nimž se teprve připne něco hlubšího, jakýsi takřka předem už oné touze při-

družený pocit nemožnosti. Nemožnost ta vězí už ve způsobu, jak se Absolutno chce. V oné netrpělivosti, která chce mít příliš rychle; v jisté bezprostřednosti, která nevidí středních instancí a dává se k svému cíli cestou fantastickou... Jistě jest tomu tak: Touha po plnosti hodnoty a života, po nekonečné kráse, spojená ve své největší hloubce s pocitem pomíjejícího, zmeškání, ztracení a promarnění, s neutešitelným hořem, smutkem a neklidem, jenž z toho vzchází – toť těžkomyslnost.

Jest jako nějaký vzduch, který vše obklopuje, jako nějaké fluidum, které vším proudí, jako nějaká hluboká hořkost a zároveň sladkost, která jest všemu přimísena.

V

To nás přivádí k otázce, jaký asi jest smysl tohoto zjevu a jaký klade úkol. Myslím, přeneseme-li se přes všechna medicinská a pedagogická pozorování, že její smysl jest takovýto: Jest známkou, že Absolutno jest. Nekonečnost vydává si tu svědectví v srdci. Těžkomyslnost jest výrazem toho, že jsme bytostmi omezenými, těsně sousedícími – vzdejme se toho příliš opatrného a abstraktního slova, jež jsme dosud užívali, totiž slova „Absolutno“, a dosaďme sem to, které sem náleží: Že žijeme v těsném soused-

ství s Bohem. Že jsme Bohem povoláni; že jsme vyzváni, abychom jej přijali ve své bytí.

Těžkomyslnost jest bēdou zrození věčna v člověku. Snad řekneme lépe v jistých lidech; v lidech určených k tomu, aby toto sousedství, bēdu tohoto zrození hlouběji prožívali. Jsou lidé, kteří především zakoušejí toho, co jest přirozeně lidské; státi jako postava s jasným obrysem a podobou, v zřetelně vymezeném dile; život s přiměřenou radostí a přiměřeným utrpením. Ti stojí jasně ve svém pozemském postavení. A nepodlehnou-li nebezpečí této jasnosti a určitosti, pohodlí totiž a šosáctví; jestliže se jim též vyjasní, že jejich konečné bytí jest rovinou nekonečných rozhodnutí, pak jest takové žití krásné a ušlechtilé.

A jsou tací lidé, kteří do jisté míry bez obtíží jsou „na onom světě“, kteří žijí nezemsky, jsouce zde cizinci a čekající na to vlastní a opravdové. I jejich život jest jasný. Nebezpečím pro ně jest, že se stávají fantastickými, bez místa, bez vážnosti a opravdovosti. Zdolají-li toto nebezpečí, naučí-li se věrně státi na přikázaném místě a bděle čekati, aniž zanedbali svých denních povinností, byť se jim zdály sebe bezvýznamnějšími, pak i jejich žití stane se jasným a krásným.

Jsou ale též takoví lidé, kteří hluboce zakoušejí tajemství meze a sousedství, lidé pomezí. Celou svou při-

rozeností nestojí jednostranně ani na té ani na oné straně. Žijí v okruhu meze. Zakoušejí znepokojení jedné sféry sférou druhou – jak i oni sami jsou znepokojeni, ježto nejsou v sobě póly lidství, jeho celek, a tím ale též možnost vnitřního rozdvojení.

Lékaři a psychologové umějí říci o příčinách a struktuře těžkomyslnosti mnoho přiléhavého. Při tom ovšem často vzejde z toho něco tak banálního, že to nijak nemůžeme uvést v soulad s hloubkou a mohutností dojmu, jaký vlastně v oné zkušenosti tkví. Co dovedou říci, jest právě jen učení o některých nižších základnách struktury a nic více. Vlastní smysl otevře se jen z ducha. A ten, jak se mi zdá, tkví v poslední řadě v tomto: Těžkomyslnost jest zneklidnění člověka sousedstvím s věčným. Oblažení a ohrožení zároveň.

Nutno však rozlišovati. A zase jest to Kierkegaard, který na to poukazuje. Jest těžkomyslnost dobrá a těžkomyslnost zlá.

Dobrá jest ona, jež předchází zrození věčna. Toť ona vnitřní nesnáze a tíseň, která vyvěrá z blízkosti věčna; z toho, že ono naléhá, aby bylo uskutečněno. Onen vždy – i když ho člověk vědomě nepocítuje – působící požadavek, aby člověk pojal nekonečné obsahy ve svůj život; aby je vyjádřil smýšlením a konáním. Požadavek zvláště důrazný

tehdy, když jest čas; když přijde hodina; když se má člověk rozhodnouti, když má dokonati nějaké dílo; když má býti dokonána nějaká nová fáze v živém růstu člověkově, nové provalení vnitřní duchové tváře a podoby. Takováto tvorba a růst vzchází z vnitřní tísně, která jest ovšem zároveň tísní hromadící se hojnosti, jež nemá odřeknutí; znamená úzkost života z nároků, jež bude činiti zrození toho, co v něm chce nabýti tváře a podoby. Život cítí, že se tomu má oddati; že má pustiti z rukou dosavadní jistotu; něco má zahynouti, aby to nové mohlo vzejíti.

Tato tvorba a růst, to jsou výstupy a vrcholové body, na nichž život obětuje vše, co může. Rozumí se, že jich člověk dosáhne jen tehdy, když napřed pozná též hloubku. Člověk, který tvoří, který dává život, jest jiný nežli člověk, který dobývá, drží, ovládá a tvární. Onen plodí a dosahuje v tom výšce, které tento nezná. Má však zároveň v sobě jakousi nejistotu a pochybnost. Ví, že jest nástrojem mocností. Nese v sobě pocit jakési nehodnotnosti, ba opovrženosti. Každý tvořící člověk má v sobě něco, zač se stydí a co cítí, jakmile stojí před člověkem, který netvoří a který právě proto jest v tom tak jistý a jednoznačný. Této pochybnosti a nejistoty, jež náleží k tvořivosti, se nejtrpčeji zakouší právě v těžkomyslnosti.

Tuto těžkomyslnost, tu dobrou, třeba nésti a donositi.

Z ní vzhází dílo a růst a vše jest pak proměněno. Nedonosí-li ji člověk až na konec, nenajde-li síly, aby se vzchopil k dílu a usebral se v růst; nemá-li velkomyslnosti k oběti, odvahy, aby něco opustil, a síly k průlomu; zůstane-li uvnitř, co chtělo ven aneb uskuteční-li se to jen na polovic a zmrzačeno – pak se probudí druhá forma těžkomyslnosti, těžkomyslnost zlá.

Ta spočívá ve vědomí, že věčno nenabylo tvaru a podoby, jaké mělo nabýti; ve vědomí, že člověk selhal, že prohrál. V ní člověk cítí nebezpečí, že jest ztracen, protože neučinil, co mu bylo uloženo; co znamená věčnou spásu neb věčnou záhubu, avšak musí býti vykonáno v čase, který uplývá a kterého již nelze dohoniti. Tato těžkomyslnost má jiný ráz. Jest zlá. Může narůst až v beznaděj a zoufalství, v němž člověk sám sebe se vzdává a prohru svou zpečetuje.

Ale i tato těžkomyslnost tají v sobě úkol. Co se stalo, toho nelze smazati ani zvrátiti. Co jest ztraceno, toho nelze přímo zase dohoniti. Ale jest něco vyššího; jest odvolání se k náboženství. Pouhá ethika praví: Co se stalo, zůstává, a ty jsi zodpověden. Co jest ztraceno, jest ztraceno a ty jsi zodpověden. Hleď, abys to příště udělal dobře . . . To jest ale řečeno abstraktně. Jestliže však není žádného abstraktního subjektu, který by tu jednal, nýbrž jest jenom

subjekt živý? Subjekt s živou souvislostí žití, v němž jeden den předpokládá druhý a jedno konání spočívá na druhém? Pak toto „příště něco učiniti dobře“ jest prostě nemožné. Pak nelze toho, co se stalo, prostě nechat a konati další. Člověk jedná vždycky celý, jak jest. Proto musí to, co minulo, nějakým způsobem zmoci, aby celý život byl k službě tomu novému. To však se nemůže státi činem pouze ethickým, nýbrž činem náboženským, a tím jest lítost. Lítost jest obnovení se člověka před Bohem. Skutečná lítost může býti jen tvář v tvář Absolutnu. Nikoliv však tvář v tvář absolutnu abstraktnímu, pouhému imperativu nebo mravnímu zákonu, nýbrž jen tvář v tvář Bohu. Lítost znamená, že se stavím na stranu Boha, proti sobě samému. Že se nestavím na vlastní spravedlnost, nýbrž že беру na sebe vinu – před Bohem a s ním. V tom tkví to živé. V tomto „před Bohem a s ním“ probouzí se cosi nového, čeho nelze analysovat. Opět jest to zrození, růst. To, v čem jsme pochybili se zde nezahazuje, nýbrž přemáhá. Co jsme zmeškali, se zde mechanicky nedohání, ale znovu se toho dobývá na vyšší rovině. Vše, co jsme řekli, týkalo se takřka kritických bodů těžkomyslného života, rozhodných míst. Důležitější jest, poněvadž základnější, získati rovinu, na níž by vůbec bylo lze zmoci problémy celé této existence. Jest to poměr ke skutečnosti.

V čem vězí chybnost těžkomyslného poměru ke skutečnosti, objevuje se zřetelně zvláště na dvou místech; na dvojím pokušení, které přichází na člověka vůbec, zvláště ale na těžkomyslného: pokušení zahynouti v bezprostřednosti přírody a smyslů – a pokušení zahynouti v bezprostřednosti náboženství.

První pokušení ukazuje falešný poměr k věcem a k sobě samému. Vše se tu bere bezprostředně, a vlastní bytost jako kus přírody, v níž se chce bezprostředně vyžít. Jako veliká souvislost, jako jediný proud; velké přecházení z útvaru v útvar, z podoby v podobu, a nikde zřetelných mezí. Vše jest Jedno: jedno bytí; jeden život; jedno zrození se a usilování; jedno cítění a jedno utrpení... Všechna rozmanitost jenom výrazem toho Jednoho. Jedno činně se projevující v tisíceré podobě. A pak ono velké pokušení vrhnouti se do toho, nechati se v to hrouziti, podle nálady, k bezmeznému požívání, zažívání, vyžívání... nebo v unavené zřeknutí se sebe sama... nebo v resignaci vlastní malosti tváří v tvář těm mohutným silám... Pokušení vyžít se v bezprostřední tvorbě; v genialitě mocně proudící produkce, v níž se člověk cítí býti orgánem přírody, místem, jímž se provalují a propukají nepojmenovatelné mocnosti, aneb nástrojem bezmístně proudícího ducha... Aneb zase, zdánlivě povznášeje se nad tyto přírodní souvislosti,

nicméně však toliko vně promítaje jejich konstruktivní protější pól, v titanismu ducha, neukojitelného hledání, vše ničící otázky a vše podkopávajícího pochybování...

Druhé pokušení má svůj původ v nesprávném poměru k Absolutnu. I to člověk pojímá bezprostředně; jako beze všech obtíží dosažitelnou bezmeznost; jako plnost, již možno přímo vssáti; jako tajemství, v něž člověk nepřetržitě vniká svým myšlením, zíráním, cílením a toužením; jako dálka, k níž člověk přímo namíří... a ať jakkoliv to vyjádříme, že Absolutno se tu pojímá jako něco, k čemu člověk stojí v bezprostředním poměru. Jako něco, co jen tak beze všeho možno uchopiti; ať už zbožně či nezbožně; ve vzpouře nebo v oddanosti.

V obojím případě člověk opouští to, co jest rozhodující: mez; to vlastně lidské. Nebýti světem; býti více než on. Nebýti kusem přírody, nýbrž býti podstatně jinakým než ona. Nebýti vlnou v proudu, atomem ve víru, orgánem ve velké souvislosti, nýbrž duchem, osobou, sebe samé mocnou a za sebe odpovídající osobou; býti obrazem Božím, býti hotov na jeho zavolání a z něho svoboděn v tomto světě. Na druhé straně ale nikoliv Bohem. Nikoliv kusem Boha; nikoliv zkonkretněním jeho bezmezné plnosti smyslu; nikoliv orgánem jeho proudícího ducha, a ať jakkoliv se ještě jinak smazává podstatný, absolutní roz-

díl mezi Bohem a člověkem, nýbrž „absolutně méně“ nežli on: Jeho tvorem.

Božím tvorem jest člověk. I jest mu tedy nemožno jen tak beze všeho v Boha se přelíti, a pokus o to není dovolen. Každá cesta k Bohu prochází vědomím nekonečné vzdálenosti; úctou; „bázní a třesením“ tvora.

Ale Božím obrazem jest člověk; duchem a osobou. Tím se mu znemožňuje, aby byl kusem přírody, a pokus stáli se jím není dovolen. Spíše naopak co nejvnitřnějšího v člověku je mimo tento svět; stojí to před Bohem, schopno a určeno, aby uslyšelo jeho zavolání a jemu odpovědělo.

To vše ale znamená: Smyslem člověka jest, že má býti živou mezí a tento život meze na sebe vzíti a donést jej až na konec. Tím stojí ve skutečnosti; tím jest prost kouzel falešné bezprostřední jednoty s Bohem a stejně i falešného bezprostředního splynutí s přírodou. Průrva; trhлина na obě strany. Jeho cesta v přírodu jest přerývána tím, že podléhá a jest zodpověden Bohu. Tím celý jeho poměr k přírodě podléhá oku ducha a povinné důstojnosti; jest obsahem zodpovědnosti. Jeho cesta k Bohu je přerývána tím, že jest jen tvorem a že tedy v podstatě musí k Bohu přicházeti oním úkonem, který jest zároveň odloučením i spojením; klaněním se a poslušností. Každá výpověď o Bohu, která se nevejde v úkon klanění, jest falešná; a

falešné je též každé chování vůči Bohu, které se nevejde ve formu poslušnosti. V tom, v tomto smýšlení se rýsuje vlastní lidské stanovisko meze, které právě tím je též stanoviskem skutečnosti. Stanovisko to znamená opravdovost, statečnost a trpělivost. Trpělivost především.

Vlastní rozřešení vzejde ovšem až z víry; z lásky Boží.

Až teprve tajemství zahrady Gethsemanské – a za ním temné tajemství hříchu, se vším, co s sebou přineslo – až to teprve dává vlastní odpověď: Že Pán „byl smuten až k smrti“; a že všechno břímě tíhy ve vůli Otcově donesl až na konec. Až teprve v Kříži Kristově tkví rozřešení pro bídu těžkomyslnosti. O tom už se zde nedalo mluvit – jakož si teď na konci vůbec velmi uvědomuji, jak vše, co bylo řečeno, jest nedokonalé a kusé. Ale nechť to tak zůstane, protože lépe o tom mluvit ještě neumím a myslím, že jest dobrodějno i jen vůbec nějak tyto věci vypovědět!

Též o tom už nebylo lze mluvit, jak hluboko jsou kladený otázky těžkomyslnosti a dávány na ně křesťanské odpovědi v listech Svatého Pavla. Děje se to krátkými větami; ve zvoláních; v spodním tónu celého výkladu; v barvě a zvuku. Jest tu celá theologie těžkomyslnosti, srozumitelná ovšem jen tomu, „kdo zakusil“.

Zde přichází též odpověď na to z těžkomyslnosti, pro co „rozřešení“ na zemi vůbec není.

K U R S 25.

v červenci l. P. 1932

Z němčiny přeložil František Pastor. Podle osnovy Ant. Lískovce vytiskla knihtiskárna Josefa Sýkory v Třebíči. Na skladě u Marty Florianové ve Staré Říši na Moravě.

D e o g r a t i a s